

A.E.T. İLE OLAN İLİŞKİLERİMİZİN GELİŞİMİ (1964 — 1972)

Dr. Cafer UNAY

GİRİŞ :

A.E.T. una üye olmak için 1959'da yaptığımız müracaatı takiben başlayan müzakereler dört yıl gibi uzun bir müddet devam edip zor dönemleri aştıktan sonra 12 eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanan «Türkiye ile A.E.T. arasında bir namzet üyelik (association) yaratan» anlaşmayı doğurduğu malumdur.

Daha üyelik müracaatı yapıldığı tarihlerde başlayan ve farklı seviyelerde devam eden tartışmalara meydan veren, hazırlık dönemi (phase préparatoire), geçiş dönemi (phase transitoire) ve son dönemi (phase définitif) müteakip Türkiye'yi A.E.T. una ekonomik olarak entegre etmek amacına yönelen bu anlaşma 1 aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girdi.

Aynı tarihte ortaklık konseyi kendi dahili nizamnamesini yürürlüğe koydu (1). 1 Aralık 1964'de anlaşmanın 24'üncü maddesine dayanarak bir kararla görevlerinin icrasında Konseye yardımda bulunmak, tetkikler hazırlamak, ortaklık Konseyince kendisine tevdi olunacak sorunları tetkikle görevli bir ortaklık Komitesi kuruldu (2).

Anlaşmanın 27. maddesi Avrupa ortaklık parlamentosu ile Türk Parlamentosu arasındaki işbirliğini ve lüzumlu münasebetleri kolaylaştırmaya yarayan her tedbirin Konseyce alınacağını öngörmektedir. Bu gaye için Avrupa Ortaklık Parlamentosunun bir delegasyonu ile T.B.M.M. nin bir delegasyonu arasında ilk münasebetler 22 nisan 1965 tarihinde Ankara'da başladı. 14 Mayıs 1965 tarihinde Avrupa Ortaklık Parlamentosu ve 22 Haziran 1965 tarihinde Meclis ve 14 Temmuz 1965 tarihinde de Türkiye Senatosunca kabul edilen kararlardan sonra, bu kararları dikkate alan Ortaklık Konseyi Ortaklık Parlamento Komisyonunu kuran bir karar aldı (3).

-
- (1) Ortaklık Konseyi kararı no. 1/64
(2) » » » » 3/64
(3) » » » » 1/65

manın geçmiş olması nedeniyle bu anlaşmanın tatbikatından elde
Dr. Cafer UNAY

O halde ortaklığın lüzumlu organları böylece kurulmuş oluyordu. Zaten Ortaklık Konseyinin ilk çalışmaları, anlaşma hükümlerine uygun olarak ortaklık organlarının kurulmasıyla ilgili idi.

Hazırlık döneminde, anlaşmanın iki yönü, esas olarak belirlemektedir: Birincisi ek protokolün tatbikatiyle ilgili tercihli rejim, diğeri ise malî protokolün tesbit ettiği ortaklığın Türkiye'ye yapacağı malî yardımlar. Anlaşmanın yürürlüğe konmasından sonra sekiz yıl gibi bir zamanın geçmiş olması nedeniyle bu anlaşmanın tatbikatından elde edilen neticelerin tatmin edici olup olmadığı sorunu üzerinde bir inceleme ve yargıda bulunmak için ilk bakışta yeterli sayılabilecek bir zamanın geçmiş olduğunu söyleyebiliriz. Saydığımız bu iki husustan daha az ehemmiyetli olmıyan bir hususta anlaşmada sarih olarak belirtilmemiş olan Türk işçilerinin A.E.T ülkelerine doğru göçüdür. Fakat, Türkiye'den belirtilen ülkelere doğru olan işçi göçü anlaşmanın çerçevesini aşarak, ikili anlaşmalarla tanzim olunduğundan bu husus tetkikimizin dışında kalmaktadır.

I. Ticarî sahada elde edilen sonuçlar :

Ticarî sahada elde edilen sonuçları, ticarî sahadaki ilişkilerimizin gelişimi ve ticarî sonuçların değerlendirilmesini ihtiva eden iki kısımda inceliyeceğz.

1. — Ticarî sahadaki ilişkilerimizin gelişimi.

Müzakereler esnasında, Türk delegasyonu, aşağıda gösterilen kontenjanların tesbitini istiyerek, bunların her yıl % 20 artması gerektiğini savunuyordu. Halbuki, anlaşma imzalandığında, kabul olunan tercihli tarifeden istifade edecek Türk ürünlerin kontenjanları, arzu edilen miktarların altında kalıyordu.

Talo 1. Tercihli tarifeden istifade edecek kontenjanlar

Ürünler	Türkiyenin talebi	Tercihli kontenjan	Türkiyenin AET'una ihracatı		
			1961	1962	1963
Tütün	15.000	12.500	14.444	23.810	5.359
Kuru üzüm	30.000	30.000	13.505	36.090	26.490
Kuru incir	17.000	13.000	10.312	15.010	13.891
Fındık	30.000	17.000	18.803	25.406	24.051

1 Aralık 1964 tarihinden beri, geçici protokolün 2. md. nin tesbit

ettiği yıllık tutarlar dahilinde Türkiye tercihli tarifeli kontenjanlardan istifade etmektedir. Protokolün 5. maddesine göre, anlaşmanın yürürlüğe girmesi takvim yılının başına gelmezse, yürürlüğe girmeyi takiben açılan kontenjanlar her ay için yıllık miktarın 1/12 sidir. Bununla beraber ortaklık konseyi, söz konusu ürünlerin ihracatının mevsimlik durumunu dikkate alarak aylık kontenjanları arttırmak selâhiyetine sahipti. Zaten 1964 Aralık ayı için durum böyle idi, tütün, kuru incir, kuru üzüm ve fındık için ihracatımız hissedilir derecede mevsimlik özellikler arz ediyordu. Bu ürünlerin ihracatı bilhassa takvim yılının son aylarında oluyordu. Bu sebepten ötürü Aralık 1964 ayı için Türkiye'ye açılan kontenjanlar ortaklık üyeleince aylık miktarların üzerinde tutulmuştu.

1964 Aralık ayı için açılan kontenjanlar bizde memnuniyet verici olmıyan bir şekilde kullanıldı. 1964 yılı için kısmî kontenjanların kullanılması tütün için %68'e, kuru üzüm için %25'e, kuru incir için %36'ya ve fındık için ise ancak %19,7'ye ulaşıyordu (4). Bu nisbetlerin düşük olmasının sebeplerinden biri yıl sonuna kadar geçecek zamanın kısa olması idi.

1965 yılında anlaşmaca belirtilen tercihli kontenjanlar üye devletlere ayrı ayrı açılmıştı. Bu kontenjanların yıl içinde kullanılması kuru üzüm için %98,5, kuru incir için %83,5, tütün için %76 ve fındık için ise %100 nisbetine varıyordu.

Geçici protokolün 2. maddesine göre, A.E.T. tarafından açılan tercihli tarifiden yararlanacak kontenjanlar kullanılmasında mübadele rejiminin iyi çalışması için, bu ürünlerin sadece Türkiye'den gelmesi ve Türk menşeli olması gerekiyordu. Bu gayeye hizmet etmek amacı ile ortaklık konseyi, özel bir geçiş sertifikası hazırlıyarak ortaklığın üyelerine ve Türkiye'ye tavsiyelerde bulundu. Bu yolla belirtilen ürünlerin geldiği yer ve menşenin kontrolü çok basit şekilde üye devletler ve Türkiye'ce yapılabiliyordu.

1965 Aralık ayında açılan kontenjanların tam olarak kullanılabilmesi için Türk delegasyonu bir teklifte bulundu. Bu teklifte Türk delegasyonu ürünlerin net ağırlıkları üzerinden işlemin yapılmasının kabulünü istiyordu.

---

(4) Premier rapport annuel d'activité du Conceil d'Association. Tablo 2. ek 1. Bu ay için Almanya ve Fransanın tütün kontenjanları % 100 kullanılmıştı. Fındık kontenjanı ise ancak % 100 U.E.B.C. tarafından kullanılmıştı.

A. — Tercihli rejimin hacim itibariyle genişlemesi.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden ikinci yıldan itibaren indirimli tarifeden yararlanacak kontenjanların arttırılma imkânı geçici protokolün 4. maddesi ile ortaklık konseyine verilmişti. Bu hükme istinaden Türkiye 1966 yılı için bir artış talebinde bulundu.

Bu hususda, ortaklık konseyi fındık ve tütün gibi ortaklık içinde de mevcut bazı ürünleri dikkate aldı. Buna mukabil kuru üzüm için A.E.T. da mevcut çeşitli ithal rejimleri arasında bir dengenin muhafazasını uygun buluyordu (üçüncü ülkeler rejimi: Türkiye ve Yunanistan lehine rejim, İnanla akdolunan anlaşmaya göre indirimli tarifeli kontenjanlar).

Başlangıçtan itibaren en dinamik ürün olarak beliren fındığın kontenjanı değiştirilmedi. Diğer ürünlerin kontenjanları için ise aşağıdaki artışlar kabul edildi.

Tütün :

U.E.B.L.	: %10'luk bir artış
Almanya	: %15 » » »
Hollanda	: %15 » » »
Fransa	: Artış yok
İtalya	: Artış yok

Kuru incir :

U.E.B.L. Almanya, Fransa ve Hollanda için tesbit edilmiş bulunan millî kontenjanlar %10 arttırıldı.

Kuru üzüm :

Bu ürünün kontenjanı için ortaklığın bütün üyelerine şamil olmak üzere keza %10'luk bir artış karar altına alındı.

1967 yılı için kontenjanların yeni bir artışını elde etmek maksadı ile Türkiye tarafından yeni bir talep daha yapıldı. Talebinde Türkiye, ülkenin toplam ihracatındaki bir artışın ehemmiyetini belirtiyor ve entegrasyona doğru yaklaşma perspektifi ve hazırlık döneminin taşıdığı espri içinde Türkiye'nin ekonomik potansiyelinin kuvvetlenmesinin ehemmiyetini bilhassa belirtiyordu.

Bundan başka, adı geçen sistemin avantajlarından gerçek olarak istifade edip edemeyeceklerini öğrenmek sorunu mevzubahis olduğunda, çok sınırlı kontenjan sisteminin Türk ihracatı için bir belirsizlik yaratacağı hususunuda Türk delegasyonu keza belirtiyordu (5).

Türk talepleri Ortaklık Komitesi içinde detaylı bir tetkike konu oldu ve sonra da ortaklık konseyi 23 Eylül 1966'da tercihli tarifeden istifade edecek kontenjanların arttırılmasını ihtiva eden bir kararı aldı (6).

Türk talepleri kuru üzüm ve kuru incir için tam olarak tatmin olundu. Tütün için ise Fransa ve İtalya kontenjanları, evvelki seviyede tutuldu.

B. — Tercihli rejimin diğer ürünlere tatbiki.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra geçici protokolün hükümlerine göre dört ürün için sağlanan kontenjanlardan başka anlaşmanın yürürlüğe girmesinden üç yıl sonra, geçici protokolün 6. maddesi, ortaklık konseyine diğer ürünlere de A.E.T. pazarlarında sürümü teşvik için, tedbirler alabileceği hususunda selâhiyet vermektedir.

Bu hükme dayanarak, Mayıs 1967'de Türk delegasyonu yeni ihracat kolaylıkları elde etmek için talepte bulundu. Böylece Türk ekonomisinin geleceği bakımından ehemmiyetli bir grup ürün Ortaklık Komitesi ve Ortaklık Konseyinde tetkik konusu oldu. Talebinde Türk delegasyonu, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'nin de ihracatını çeşitlendirerek ve ihracat ürünlerini sayısını arttırmak mecburiyetinde bulunduğunu bilhassa ehemmiyetle belirtiyordu. Geçiş döneminin şartlarını ve yükümlülüklerini deruhte edebilmek için A.E.T. unun yardımı ile hazırlık döneminde Türkiye'nin ekonomik olarak kuvvetlenmesi gerektiğinden, Türkiye'nin özellikle ortaklık anlaşması ile bağlı olduğu müşterek pazar imtahanlarına dikkat etmesi olağandır.

Türk talebine konu teşkil eden ürünlerin seçimine gelince, bu seçim, beş yıllık kalkınma plânının ihracat ve istihsal perspektifleri-

-
- (5) Problemin bu yönü kontenjanlara tatbik olunan gümrük resmi çok yüksek bulunan ürünler için bilhassa büyük ehemmiyet arzeder.
(6) Ortaklık Konseyi kararı no 1/66

ne göre yapıldı. Keza, ziraat ve sanayi sektörleri arasında bir denge- nin bulunması fikri de gözden uzak tutulmadı.

Ortaklık Konseyinin hazırlık çalışmalarını müteakip, ortaklık konseyi 1 Aralık 1967'de bir seri ürün için, yeni ihraç kolaylığı sağla- yan kararı kabul etti.

Kendisine ihraç kolaylığı sağlanan bir seri ürün şöyle sırlana- bilir (7): Deniz ürünleri, taze üzüm, turuncgiller, şarap, tekstil ürün- leri, halı.

Böylece Türkiye 1967 Aralıkından itibaren, üçüncü ülkelere nis- betle bir tercihli tarifeden istifadeye başladı ve bu tercihler yün ve ince tüylü halılar hariç olmak üzere, Kennedy Round çerçevesinde öngörülen tarife indirimleri tamamen yapılmaya kadar geçerli ola- caktı.

Taleplerin konusu olan ürünlerin birçokları için kabul edilen ye- ni kolaylıkların ehemmiyetini takdir eden Türk delegasyonu zeytin yağı için, tercihli tarife üzerinde ısrar etti ve Türkiye söz konusu ürünler için Türk fiatları üzerinden tatbik olunan bir rejimin kabu- lünü savundu. Bu husus Türkiye'ye ticarî avantajdan başka üçüncü ülkelere tatbik olunan tarifenin daha altında bir tarife tatbik şekli altında ekonomik bir avantaj da sağlıyordu. Bu hususda Türk dele- gasyonu 1966'dan itibaren istihsal maliyetinin yükselmesi yüzünden Türkiye'de dahili fiatların artmakta olduğunu ve dünya fiatların- dan yüksek olduğunu belirtti. O halde Türkiye'ye üçüncü ülkelere tatbik olunan nisbetin tatbiki, ortaklık ülkelerine doğru ihracatın devamını imkânsız kılabilirdi.

Yeni kolaylıklar sağlanan ürünlerin miktarı, Türkiye'nin A.E.T' na yaptığı toplam ihracatın %5'ini oluşturmaktaydı. Başta kabul olu- nan 4 ürün kontenjanlarının tutarı da A.E.T.üna olan toplam Türk ih- racatının %40'ını temsil ettiğinden ve zaten bu bölgedeki Türk ihraca- tının %40 içinde dış gümrük tarifesi (TEC) zayıf veya sıfır olduğun- dan, netice olarak Türkiye'nin ortaklığa yaptığı ihracatın %85'i ter- cihli ihraç kolaylıklarından faydalanıyordu.

---

(7) Ankara anlaşmasının 1 nolu ek protokolünün 6. maddesi tatbiki ile ilgili Ortaklık Konseyi kararı no. 1/67

C. — Tercihli kontenjanların globalizasyonu.

Başlangıçta, tercihli tarifeden istifade edecek kontenjanlar ortaklık üyelerinin herbirine yarı yarıya açılmıştı. Millî olarak açılan bu kontenjanlar pazarda sürüm güçlükleriyle kontenjanların tam kullanılmaması gibi mahzurlar arz ediyordu. Roma anlaşmasının ön gördüğü takvimden iki yıl evvel gerçekleşen müşterek dış tarife (T.E.C.) nin tatbiki konması zamanında, Türk hükûmeti 1966'da Türkiye lehine açılan 4 ürün kontenjanının globalize edilmesi temennisinde bulundu.

Geçici protokolün 3. maddesi tütün, kuru üzüm, kuru incir için millî kontenjanlar toplamına eşit hacimde toplam ortaklık kontenjanı açılmasını öngörüyordu. Bu üye devletlerin millî tarifelerinin müşterek dış tarife üzerinde birleşme tarihinden itibaren geçerli olacaktı. Fındığa gelince, diğer üç ürünün hepsi için müşterek dış tarifenin tatbiki konmasında bu prosedür tatbik edilecekti. Fındık için Ankara anlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren kontenjan çerçevesinde tercihli bir tarifenin uygulanması öngörülmüştü.

Millî kontenjanları globalizasyonu, tütün için 1 Ocak 1968'de kuru incir için, 1 Temmuz 1968'de; fındık ve tekstil ürünleri için ise 1 Temmuz 1968'de gerçekleşecekti. Bundan sonra ise millî kontenjanlar sadece deniz ürünleri ve şarap için yürürlükte kaldı.

Tatbik olunacak tarifelere gelince, tütün ve kuru incir için gümrük resmi sıfır olacaktı, fındık için %2,5 ve tekstil ürünleri için ise müşterek dış tarifenin yarısına eşit bir tarifenin uygulanması söz konusu idi. Kuru incire gelince tarife %4,7'de karar kıldı.

Netice olarak, kontenjanların globalize edilmesi Türkiye için daha iyi bir sürüm imkânı sağlamaktadır. Hattâ birinci yılda yani 1968 de Türkiye'nin ortaklığa ihracatı yönünden globalizasyon iyi neticelerini gösterdi.

D. — Toplam olarak elde olunan sonuçlar.

1 Aralık 1964 tarihinde Ankara anlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren, Türkiye, ortaklık üyelerine yapılan ihracatın %40'ını teşkil eden 4 ihracat ürünü için tercihli tarifelerden istifadeye başladı.

Müteakiben geçici protokolün tesbit ettiği hacimler tütün için

%41, kuru üzüm için %29, kuru incir için %45 ve fındık için ise %10 arttırıldı.

1967 Aralığından itibaren bir seri yeni ürün için yeni ticarî ihrac kolaylıkları tanındı. Tekstil ürünleri ve halı bu ürünler arasında bulunuyordu. Böylece, tercihli rejim tatbik sahası sanayi ürünlerine doğru yayıyordu.

Turuncgiller lehine ortaklıkça sağlanan rejimin yürürlüğe girmesini müteakip %20 olan indirimli tercih nisbeti, %40'a yükseltildi. Keza önceki rejimde öngörülen tavanlar ortadan kaldırıldı.

Tablo II. Ortaklığın yıllık tercihli kontenjanları

Tarife No.	Ürünler	Miktar Ton	1.1.70 deki Tarife	Kontenjan Tarifesi
24.01	Tütün	17.615	25 (**)	0
08.04 B	Kuru üzüm	38.570	6	0
08.03 B	Kuru incir	18.700	10	4,7
08.05 F	Fındık	18.700	4	2,5
55.08	Pamuk dokuma	75	15	7,5
55.09	Çeşitli pamuklu dokuma	105	13—14	6,5—7,5
66.05	Elbise (vêtements de dessus)	30	14,2—19,2	7,1—9,6
62.02	Dokuma (linge de lit etc.)	30	19—19,8	9,5—9,9

(x) Kennedy - Round çerçevesinde elde olunan indirimler dikkate alınarak.

(xx) 100 kg. için minimum 28.4 U.U. ve maksimum 35 U.C.

Tablo III. Türk ürünlerinin ihracatının A.E.T. ülkelerindeki gelişimi (1961 - 1972) (***)

A.E.T. ihracatımızdaki payı %	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1972
Tütün	16,5	24,8	10,8	12,6	11	17	19	19	19,2	29,1	20,2
K. üzüm	52,—	52,—	41,—	47,—	46	42	42	42	43,4	48,6	51,5
K. incir	47,—	55,—	58,—	59,—	60	60	54	54	56,6	56,—	59,2
Fındık	51,—	58,—	58	57	72	64	64	63	70,7	66,9	70,6

(xxx) Ortaklık konseyinin 5. Raporu s. 39/6. Raporu s. 40 ve 8. Raporu tablo A I 2

Özet olarak, Türkiye'nin A.E.T. una olan ihracatı hazırlık döneminin ilk altı yılında %73 arttı. Buna mukabil Türkiye'nin aynı dönemde diğer ülkelere olan ihracatı ise ancak %28 arttı. Böylece Türk ihracatındaki A.E.T. un payı 1964'de %33,5 iken 1970'de %40,6'ya yükseldi. Fakat, 1971 ve 1972 yıllarında ihracatımızın bu ülkelerdeki gelişiminde bir duraklama ve hattâ gerileme göze çarpmaktadır. Şöyle ki 1970 yılında ihracatımızın %40,1i A.E.T. una giderken bu nisbet, 1971 yılında %39,4 ve 1972 yılında ise %39,2'ye düşmüştür.

Aynı dönemdeki Türkiye'nin ithalâtına gelince, bu ihracattan daha ehemmiyetli bir artış gösterdi. A.E.T nun Türk ithalâtındaki payı 1964'de %28,7 iken 1970'de %34,3'e ve 1972'de %41,7'ye yükseldi.

Türk ihracatının A.E.T. una olan gelişiminin en verimli yılını 1969 teşkil eder. Böylece, A.E.T. unun ihracatımızdaki payı, 1968'de %33 iken 1969'da %40'a yükseldi. Memnuniyet verici bu gelişimde en mühim rol fındık, zeytinyağı, Akdeniz ürünleri ve taze üzüm tarafından oynandı.

Tablo IV. Türkiye'nin dış ticaretinde A.E.T. un payı (%) (*)

Yıllar	1964	1966	1968	1970	1972	1964—1972
İhracat	33,5	34,9	33,—	40,6	39,2	+ 151,8
İthalât	28,7	32,9	36,9	34,3	41,7	+ 422,9

(x) 8. ropor toblo A II 1.

1964 - 1972 döneminde, Türkiye'nin ihracatı 1964'de 137,8 milyon dolar iken, 1972'de 347 milyon dolara yükseldi. Aynı şekilde Türkiye'nin ithalâtı aynı dönemde, 1964'de 154,5 milyon dolar iken 1972'de 652,5 milyon dolara yükseldi.

Böylece anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Türkiye ile A.E.T. arasındaki ticarî münasebetler açık şekilde gelişmeğe yüz tuttu. Bu ise Ankara anlaşmasının hedefleri arasında bulunuyordu. Fakat A.E.T. ile olan ticaretimizde ithalâtın ihracatla karşılama oranı söz konusu olduğunda bu nisbet 1964'de %89 iken 1972'de %53,1'e düşmüştür. Bu ise, bize açık olarak göstermektedir ki Türk ithalâtındaki gelişme ihracatta kaydedilenin üstüne bir artış oranına ulaşmıştır. Bu nedenle, ihracatın ithalâtı karşılama oranı ortalama olarak yıldan yıla düşmüştür.

2. — Ticarî sonuçların değerlendirilmesi.

1972'nin sonuna kadar, ortaklık anlaşmasının tatbika kónmasını müteakip 8 yıl geçti. İlk bakışta tercihli rejim tatbikatının tatmin edici netice verip vermediği hususunda kifayetli zamana sahip olduğumuz söylenebilir.

İlk önce ortaklıktan elde olunan ticarî sonuçların başlangıçta ümit edilen seviyede olup olmadığı tartışılabilir. Bundan başka eğer neticeler arzu edilen şekilde gelişmemişse bunun sebepleri üzerinde durabiliriz.

A. — Neticelerin analizi.

Hazırlık döneminde Türkiye ile A.E.T. arasındaki münasebetler üzerinde ortaklık sadece ihracata tesirde bulunmuştur. Daha açık ifade ile bu gelişim sadece birkaç ziraî ürün sayesinde olmuştur. A.E.T. undan yapılan ithalât için, Türkiye hiçbir tâvizde bulunmadığından ithalâtteki gelişimin hemen hemen, ortaklık rejimi ile hiç bir alâkası yoktur. O halde neticelerin değerlendirilmesinde söz konusu ürünler için tesbit olunan objektifler ve elde olunan neticeler mukayesesine baş vurulabilir.

a. — Elde olunan sonuçların zayıflığı.

Başlangıçtan beri A.E.T. undaki ticarî gelişim komşu ülkeler ve namzet üyeler üzerinde tesirli bir cazibe unsuru teşkil ediyordu. Türkiye ile A.E.T. arasında müzakerelerin devam ettiği dönemde altılar en iyimser taraftarlarının tahminlerini aşarak yüksek bir konjonktür dönemini yaşıyorlardı. Altıların ticarî münaseetlerdeki muvaffakiyetleri sadece yeni yaratılan ticaretten ötürü olmayıp aynı zamanda kendisini kamçılıyan konjonktür tesirine de bağlıydı. «Zira A.E.T. nun kuruluş yılları olan bu dönemde kuruluştan evvel üye ülkelerde görülen hızlı kalkınma ve gelişmenin sağladığı kolaylık ve esneklikle gümrük tahditlerinin kaldırılması yürütülmüş ve hattâ bunun hızlandırılması mümkün olmuştu (8).

A.E.T. nun kurulmasının, ülkelerin hızlı kalkınma döneminde olması başarıyı kolaylaştırmış ve altılar birliğinin balayı ile başlamasını ve mesut kuruluş yılları geçirmesini sağlamıştı.

O halde üç yılı aşan bir zaman devam eden müzakereleri bu atmosfer kuşatıyor ve belki de kendisini A.E.T. nun cazibe sahasının dışında tutamıyan Türk delegasyonuna pek fazla ümit veriyordu.

(8) T. Scitovsky: Economic theory and Western European Integration, London, 1962 p. 7

aa. — Belirtilen hedefler.

Müzakereler esnasında dört Türk ihracat ürününe tanınacak tercihli kontenjanların tesbitinde Türk delegasyonu bunların miktarlarının aşağıdaki şekilde tesbitini istedi:

Tütün için	: 15.000 ton
Kuru incir için	: 30.000 ton
Kuru üzüm için	: 17.000 ton
Fındık için	: 30.000 ton

Hayli yüksek olarak tayini istenen bu kontenjanlardan başka, 10-12 Nisan 1961 tarihinde cereyan eden müzakereler esnasında Türk delegasyonu, bu tayin olunan miktarların, her yıl otomatik olarak %20, artması konusunda ısrar etti. Altıların ve Yunanistanın ürünlerine kendi aralarında tatbik olunan gümrük resimleri ile, Türk hükümetinin 1970 yılında 35.000 ton tütün, 66.000 ton kuru üzüm, 37.400 ton kuru incir ve 66.000 ton fındık ihracatını ümit ettiği söylenebilir. Türk delegasyonu tarafından yapılan talep miktarı olarak yukardaki satırlarda belirtilen hedeflerin alındığı söylenebilir.

Buna mukabil, A.E.T. belirtilen yükseklikte tercihli kontenjanların tayinini kabul edemediğinden, taraflar bu kontenjanların miktarını aşağıdaki gibi tayin etti:

Tütün	: 12.000 ton
Kuru incir	: 30.000 ton
Kuru üzüm	: 13.000 ton
Fındık	: 17.000 ton

Tercihli kontenjanların artışına gelince, anlaşmanın tatbiki konmasını takip eden ikinci yıldan itibaren bu husus Ortaklık Konseyinin selâhiyetine bırakılmıştı. Gerçekde de tercihli kontenjanların arttırılması %10 civarında kalmakta olduğu için bu işlem ancak altı yılda iki defa yapıldı.

O halde Türk hükümeti tarafından öngörülen hedefler açık şekilde, anlaşmada öngörülen ve ortaklık konseyinin kararıyla tesbit olunan hedefleri aşmaktaydı. Hazırlık safhasında adı geçen ürünlerin ihracatındaki gelişme göstermektedir ki, Türk delegasyonu tercihli kontenjan imkânlarına çok ümit bağlamıştı ve bu geleneksel ürünlerin Avrupa pazarındaki sürüm imkânı için çok iyimser fikirler besliyordu.

bb. — Elde olunan sonuçlar.

Aşağıda verilen tablo, Türkiye tarafından istenilen tercihli kontenjanları, bu kontenjanlardaki artışlar ve bunların artış ve kullanımını göstermektedir. Verilen tablo, tercihli avantajların en mühiminin tütün ve en ehemmiyetsizinin de fındık için tanındığını göstermektedir. Bununla beraber, 1966 yılında, tütün için tanınan kontenjanların kullanılmasında bir düşme müşahade edildi, bu nisbet 1968 de %93 iken 1969'da %86'ya düştü. Buna mukabil fındık için kontenjan tamamen kullanıldı ve kontenjan dışı ihracat kendini gösterdi. Kuru incir ihracatı da 1971 yılında küçük bir düşme göstererek 19.000 tona düştü.

Tabto V. Türkiye'ye açılan tercihli tarifeden yararlanacak kontenjanların kullanılması

Türkiye'ce istenilen	Tütün Ton	Kuru üzüm Ton	Kuru incir Ton	Fındık Ton
kontenjan	15.000	30.000	17.000	30.000
1970'deki kontenjanlar	33.000	66.000	37.400	66.000
Hacim	12.500	30.000	13.000	17.000
1965 Kullanma	% 70	% 84	% 89	% 100 + 12.377
Hacim	13.615	33.000	14.300	—
1966 Kullanma	% 82	% 79	% 98	% 100 + 9.956
Hacim	17.615	38.570	18.900	18.700
1967 Kullanma	% 84	% 76	% 83	% 100 + 3.984
Hacim	—	—	—	—
1968 Kullanma	% 93	% 81	% 95	% 100 + 22.000
Hacim	—	—	—	—
1969 Kullanma	% 86	% 82	% 81	% 100 + 39.495
Hacim	—	—	—	—
1970 Kullanma	% 100 + 6.130	% 88	% 82	% 100 + 13.703

1964-1970 döneminde, sadece fındık ihracatı açık şekilde A.E.T. ülkelerine doğru arttı. A.E.T. undaki müşterek dış tarife (T.E.C.) ile fındık kontenjanına tatbik olunan tarifinin farkının zayıflığı dikkate alınırsa bu artışın tercihli tarife ile izah olunamayacağı kolayca anlaşılır. Kanaatimizce bu artış tercihli kontenjanlardan başka sebeplerde izah olunmalıdır.

Tablonun tetkikinden anlaşılacak diğer bir hususta şudur: Ortaklık Konseyi talebi ve kontenjanlarının kullanılma yüzdesi tatmin edici olmayan ürünlerin kontenjanlarını arttırdı. Buna mukabil dinamik bir karakter taşıyan fındık için gerek tesbit olunan tercihli kontenjanlar ve gerekse bu ürüne tatbik olunan gümrük, adı geçen ürünün, A.E.T. ihracatını teşvik edici olmaktan uzaktır. Alman ekonomisti F. BAADE'nin de belirttiği gibi fındık, esas olarak yoğaltım için değil fakat çikolata sanayiinde kullanılmaktadır. Çikolata ise, talebi çok elastik bir üründür (9).

En ehemmiyetli ve vadecici artışlar Akdeniz ürünleri, taze üzüm ve deniz ürünlerine ait bulunmaktadır. Hatta bu ürünlerin evvelki ihracatları sıfır veya çok zayıf; o halde, yeni kolaylıklarla beraber yeni bir ticaretin doğduğu söylenebilir.

Hazırlık döneminin ilk dört yılı içerisinde, Ankara anlaşmasının tatbikatının bilançosu ticari münasebetlerde olduğu gibi mali protokolün tatbiki yönünden de ve taraflarca gösterilen karşılıklı işbirliği ve anlayış esprisi bakımından genel olarak memnuniyet vericidir. (10). Batı kaynaklarının verdiği bu hükme rağmen eğer Türkiye'nin A.E.T. ile olan dış ticareti diğer ülkelerle olan dış ticaretinden daha hızlı geliyorsa, bu hususun ortaklık müessesesine ve daha açık bir ifade ile tercihli kontenjanlara atfedilip edilemeyeceği sorusu akla gelmektedir.

1950 yılından beri Türkiye dış ticaretinin gelişimi göstermektedir ki bunu ortaklık müessesesi ile izah etmek güç olmaktadır. Zira ülkemizin dış ticareti diğer ülkelere nazaran, A.E.T. ülkeleriyle daha süratli gelişmiştir.

---

(9) F. Baade : Exportations et recettes invisibles en Turqui O.C.D.E. 1961 s. 37

(10) Bulletin des Communautés Européennes: Bilan de quatre années d'Association entre La Turquie et la CEE., Juillet 1969

A.E.T. İle Olan İlişkilerimiz

Tablo VI. Türkiye'nin A.E.T. ile olan dış ticareti
(Toplam dış ticaretin % si olarak)

Yıllar	1950	1960	1962	1965	1967	1968	1969	1971	1972
İhracat	15,7	36,8	37,1	33,9	33,8	33,—	40,—	39,4	39,2
İthalât	32,8	35,3	30,2	24,8	35,7	36,9	35,5	38,9	41,7

Yukardaki tabloda verilen rakamlar, Türkiye'nin dış ticaretinin ortaklıktan evvelde gelişmekte olduğunu göstermektedir. Ürünlere gelince, Türkiye tarafından teklif edilen kontenjanlar kabul edilenlerin miktarından çok yüksekti. Bundan başka geçici protokol ile açılan kontenjanlar, fındık istisna edilirse, tamamen kullanılmadı. Türkiye yönünden, o halde Ortaklık Konseyinin 4. yıl faaliyet raporunda neticeler genel olarak memnuniyet verici beyan olursa bile, elde olunan ticari neticeler, müzakereler esnasında ümit edilenlerden çok düşük bulunmaktadır.

B. — Düşük seviyedeki sonuçların sebepleri

Yıllardan beri Türk ihracatının memnuniyet vermiyen sonuçları ülkenin ekonomik kalkınma gayretlerine mani olan hususlardandır. Dış yardıma rağmen ekonomik kalkınmanın bu safhasında, dış ödemeler muvazenesi mühim bir problem olarak kendini göstermektedir. Bu durumda Türkiye devamlı olarak ithalatını ihracatı ile karşılamak mecburiyetindedir. İthalâtımızın azaltılması ise sadece hayatı ehemmiyeti haiz makine ve teçizat yüzünden değil aynı zamanda tüketim mallarında ithalatının azaltılmama imkânı olmadığından çok zordur. O halde, lüzumlu görülen bir istihsal yapısı ihracatın seviyesine bağlı kalmaktadır. Bunun yokluğunda «sadece toplumun hali hazır hayat seviyesi tehlikede olmayıp, aynı zamanda bir nesiller silsilesinin talihi ve millet diye isimlendirilen bir bütünün mevcudiyeti tehlikededir (11).

Yıllar boyu süren Türkiye'nin dış tediye açığının sebepleri aşağıdaki unsurlara bağlanabilir: 1. — İhracatlar, genel olarak hedefle-

(11) F. Perroux: Indépendance de la nation, Paris 1969 s. 91

rin altında kalmaktadır. 2. — İthalât miktarı genel olarak tahminleri aşmaktadır. 3. — Turizm gelirleri tahminlerin altında kalmaktadır. 4. — Dış borçların tediyesi ülkenin ihracat gelirlerinin 1/4 ünü yaklaşık olarak masetmektedir. 5. — Türk işçileri tarafından dışardan yapılan transferler mühim fakat kâfi olmıyan bir rol oynamaktadırlar.

Bu hususlardan biz sadece bu yazımızda ihracatımızın neden arzu edilen seviyede gelişmediğini göstermeye çalışacağız. Ve böylece A.E.T. ile olan ortaklığımızı da bazı çevrelere göre tatminden uzak sonuçlarına ışık tutmağa çalışacağız.

a. — İhraç sektörümüzün zayıflığı

Milli Ekonomilerin gelişimine ait tarihi tecrübeler, bir ülkenin başarı ile kalkınabilmesi için, ihracat seviyesinin kalkınma prosedüründe ehemmiyetli bir rol oynadığını göstermiştir. Genel olarak memnuniyet verici olsa bile, Türkiye'nin A.E.T. ile olan ortaklığından elde ettiği sonuçlar, kendini tatmin için yeterli bulunamaz. Türkiye A.E.T. unda ve diğer ülkelerde yeni ihraç kolaylıkları elde edebilmesi için gayretlerini arttırmalıdır. «Bir kaç zirai ürünün ihracatına sağlanan kolaylıklardan mucize beklenemez. Belki yeni ürünler bu listeye ilâve olunacak, fakat, bazı kalite normlarına riayet edilmediği takdirde, bu ihracatın genişliyeceği garantilenemez» (12).

Cumhuriyetin ilk yıllardan beri, Türkiye dış ödemeler konusunda büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. İmparatorluktan ödenecek borçlar devralınmış ihracatımız ise bazı zirai ürünlerden teşekkül ediyordu. O zamandan beri dış ödemeler problemi şekil değiştirmede. «En azından, kalkınmasının bu safhasında Türkiye'nin kendi imkânları ile kifayet edip dış yardımdan vaz geçeceği söylenebilir» (13).

Gelişme halindeki bir ülke kalkınmanın dış finansmanını iç finansmanla ikame edemez. Dış yardımların bir hududu olduğu dikkate alınınca, ihracatın artışı uzun vadede tek gerçek çare olarak belirmektedir.

(12) Le développement de l'Agriculture en Europe Méridionale, O.C.D.E. 1969

(13) E. Bener: Coup d'oeil sur le développement économique de la Turquie. Rev. Dela société Belge D'Etudes et d'ex. ho. 240

Milli kalkınma içinde, dış ticaretin stratejik önemini kabul ettikten sonra, Türkiye, şüphesiz, ihracatının artırılmasını arzulamakta ve bu netice için uygun tedbirleri almayı denemektedir. Fakat aynı zamanda da A.E.T. ile olan münasebetlerinde hayal kırıklıklarına uğramaktadır. Türkiye'nin toplam dış ticareti noktasından hareket edilmediğine göre biz ortaklığımızdan elde edilen sonuçların zayıflığını izahla yetineceğiz.

aa. — Türk ihracatının bünyesi

Günümüzde, dünya ticaretinin gelişimi bilhassa, kendini, sanayileşmiş bölge ve ülkelerde göstermektedir. Sanayileşmiş bölgelerin ihracatı, dünya ticaretinin 1953 de % 58,3 ünü temsil ederken 1961 yılında bu nisbet, % 63,8 e yükselmiştir. Sanayileşmiş ülkeler arasında ticari mübadeleler bilhassa mamül ürünler ve donatım mallarından oluşmaktadır. Buna mukabil sanayileşmiş ülkelerde ilk madde üreten ülkeler arasındaki mübadeleler tedrici olarak azalmaktadır (14). Sanayileşmemiş ülke ve bölgelerin payı devamlı olarak azalmaktadır. Bu bölgelerin Dünya ticaretindeki payı 1953 de % 31,8 iken 1961 de % 24,3 e düştü.

Dahilde olduğu gibi hariçde de ilk maddelerin talebi gelişmiş ülkelere nisbeten zayıftır. Üstelik dünya pazarlarında alıcı ekseri ilk madde satıcısını seçmek ve ona şartlarını empoze etmek imkânına sahiptir.

Türkiye'nin ihracatının artmasının önemiyet kazandığını belirttik fakat bu hedefe ulaşabilmek için, ihracatların gerek dünya piyasasında ve gerekse A.E.T. piyasasında, talebi takip etmeyip talebin önünden gitmeleri gereklidir. İhracatçılarımız, zayıf ve preorganik sanayileşme seviyesini gözden uzak tutmamalıdır. Kısa vadede ve hatta uzun vadede, önemiyetli nisbette mamül maddelerin ihracatına yönelemeyeceklerini bilmeleri gerekir. Bu durumda, ihracatımız, talep elâstikiyetiin dikkate alarak, hammaddelere doğru yönelecektir.

İlk ürünlerin talebi aynı şekilde yükselmediğinden ithalâtçı ülkelerdeki gelir seviyesiyle ilgili ve fiatla ilgili talep değişiklikleri dikkate alınması gerekir.

Avrupa pazarı üzerinde, geleneksel bazı ürünlerin tercihli tarifeler yüzünden fiatlarının düşmesi, bu ürünlerin ihracat seviyelerini

(14) A. Marchal: l'integration territoriale. P.U.F. 1965 p. 106

tain eden tek faktör değildir. İhrac edilen zirai ürünler talebinin elâstik olmaması halindeki durum da gözden uzak bulundurulamaz. Bu halde fiattaki düşme ihraç hacmindeki artma ile telâfi olunmayabilir ve neticede ihracat gelirini arttırmıyabilir.

Bu hususta, taleple gelir seviyesi arasındaki münasebet gözönünde bulundurulmalıdır. Kuru sebzeler için, tüketim seviyesi yükseldikçe bu ürünlere karşı talep nisbi olarak azalmaktadır. Pahalı diğer ürünler için: süt, et (yumurta, balık dahil) yağ, şeker, tüketim seviyesi yükseldikçe bu ürünlere karşı talep ortalama nisbettende fazla artmaktadır. Nihayet tahıl ürünleri için tüketim iyi beslenenlerle fena beslenenler arasında farklı değildir. (15) Gelişmiş ülkelere oranla gelişimin nisbeten yavaş olmasına rağmen ve yiyecek ihtilali Fransa'da yeni başlamış olmasına rağmen, 1950 yılında Fransa'da masrafların % 49'unu yiyecek maddelerine tahsis eden bir Fransız 1960 yılında aynı masraf için % 41 tahsiste bulunuyordu (16).

Herşeye rağmen, yiyecek maddeleri arasında et ve taze meyvanın talebinin sahip olduğu artışı ortalama artışla mukayese edilebilir. O halde Türkiye'nin ihraç ürünlerinde yapısal bir değişiklik, bu ülkenin zirai ürünler ihracatçısı bir ülke olma mecburiyetinde bulunmasına rağmen, ihracatını arttırabilir. Gerçekten de ortaklığın hazırlık safhasında fındık ve taze meyvaların A.E.T.'una ihracatı memnuniyet verici sonuçlar verdi. Fakat taze meyvaların ihracatındaki payı zayıf olduğundan, bu ürünler A.E.T.'una Türkiye'nin ihracatının % 5'ini bile bulmamaktadır. Ortaklığın ilk beş yılında dikkate değer ihracat artışını, Akdeniz ürünleri, taze üzüm, kabuklu meyvalar göstermektedir. Bu ürünler için ise evvelce ihracat çok az veya hiç yoktu. Bununla beraber gelecekte; başlayan bu yeni ticaret sahasının daha da gelişeceğini düşünmekten hiçbirşey bizi alıkoyamaz.

Esasen, zirai ürünlerden müteşekkil ihraç ürünlerinin özelliklerini dikkate alarak, F. BAADE bellibaşlı geleneksel ihraç ürünlerinden elde olunan geliri mühim bir şekilde arttırmının mümkün olmayacağı neticesine vardı (17). Yazara göre toplam ihracatın % 43,2

---

(15) M. Cepede et M. Lengelle: l'Economie de l'alimentation Puf 1964 p. 73

(16) Op. cit. pp. 78-89

(17) F. Baade: Op. cit. p. 10

sini temsil eden ve kendileri için tercihli kontenjan tesbit olunan tütün, kuru üzüm, kuru incir için, satışların batı ülkelerinde arttırılması çok zordur. O halde bu ürünlerin ihracatının arttırılması imkânları yok denecek kadar azdır. Hazırlık döneminde kontenjanların tam olarak kullanılmaması yazarın fikrini açık olarak tasvip etti.

Kısaca, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye'de milli bir ihracat politikasına sahip olmalıdırlar. Bu ülkeler bizzat, fiat ve gelir elastikiyeti olan ve talebi yükselen dinamik ürünleri aramalı ve istikbali emniyet arzetmiyen ürünleri terketmelidirler. (18)

Bir başka hususta bu ürünlerin (kuru üzüm, kuru incir, tütün) kalitelerinde, her Avrupa ülkesinde alışılmış ve tercih edilen seviyeye ulaşmamasıdır. Günümüzde modern aile satın aldığı bir yiyeceğin güzel desenli ambalajına, rahatlığına, kullanma süratine ve yeniliğinin cazibesine karşı çok hassasdır (19). Eğer mahsulün kalitesi söz konusu olduğunda o alıcının korkularına ve endişelerine mani olamıyorsa, dış pazar üzerinde bölgenin satıcısına nisbetle ihracatçı daha aşağı bir durumda kalacaktır. Bununla beraber, teslim zamanı ve teslim şartı gibi hususların, alıcı için memnuniyetsizlik teşkil ettiği hallerde, bir ürünün fiat ve kalite itibarıyla rekabete dayanabilir olması da kâfi değildir.

Türkiye'de, kaliteyi etkileyen bir unsur da, ürünlerin kurutma metodlarının iyi olmamasıdır. Bazı ithalâtçılar Yunan üzümünün

Türk ihraç ürünlerinin kaliteleri gözönüne alınrsa, şu neticeye ülkelerine doğru tütün ihracatı da Türk üzümünün kalitesi konusunda yapılan müşahadeyi hatırlatacak bir gelişim göstermektedir. Amerika'nın Virgına tütününün Türk tütünü aleyhine Avrupa pazarlarında geliştiği bir gerçektir.

Türk ihraç ürünlerinin kaliteleri gözönüne alınrsa şu neticeye varabiliriz: Türk ihracatının A.E.T. undaki gelişiminin istikbali; batının büyük şehirlerinde doğan kaliteli mal talebini tatmin için, bir yandan yeni kaliteli ürünlerin mübadelesini ve diğer yandan da geleneksel ürünlerin kalitelerinin iyileştirilmeleri gerekmektedir. Gerek iç piyasada ve gerekse dış piyasada hayat seviyesinin yükselmesi ile kaliteli mal talebinin artacağını düşünmek normal gözükmektedir.

(18) G. Myrdal: Une économie internationale PUF 1968 p. 360

(19) L. U. Vasseur, J. J. Bimbenet, M. Hillaret: Les industries de l'alimentation PUF 1960 s. 26

bb. — İhraç Sektörünün Organizasyonu

Ekonomilerin entegrasyonu için lüzumlu coğrafi yakınlık fikri klâsik bir iktisatçının beyninde beliremiyebilir, zira klâsik ekonomi zaman ve mekân unsurlarının dışında kurulmuştur. Mesafe sadece maliyete ilave olunacak lüzumlu nakliye masrafları şekliyle dikkate alınmıştı. (20). Halbuki pazar zaman ve mekân içinde görevini yapar. Teorisyen mekânı izah edici şemasına sokmak zorundadır. Mükemmel bir pazar mekânını homojen kabul ederek onu dikkate almıyordu. Avrupa pazarı bir birliktir, yoksa o tek bir mekâna, müşterek bir mekâna, indirilmesi mümkün kısmı mekânların yan yana gelmesi değildir. Avrupa mekânın şu veya bu kısmı bunlardan biri diğeri ile yer değiştirmez (21).

Hatta B. Balassa müşterek bir pazarın arzuedilebilirlik derecesini tayin için, gerçekten coğrafi mesafenin nakliye masraflarıyla dikkate alınması olan ekonomik mesafeye başvurmaktadır. Kısa bir mesafenin gerektirdiği düşük nakliye masrafları coğrafi himaye derecesinin zayıf olduğu yerlerde istihsali pozitif olarak etkiliyecek ve böylece birlikte üçüncü ülkeler arasında daha az bir ticaret yapmasına sebep olacağı tahmin olunabilir (22).

O halde A.E.T. ile Türkiye arasındaki ortaklığın sonuçlarının kıymetlendirilmesinde, mübadelelerin birbirine yakın ülkeler arasında birbirinden uzak ülkelere daha çok yoğunlaşma temayülü gözönünde bulundurulmalıdır. Uzak mesafeler için nakil vasıtalarının gelişmesine rağmen, ekonomik mesafe mefhumunun coğrafi mesafe mefhumundan çok farklı olmadığı görülmektedir. Bu hususta A. Marchal en maddi ifade ile coğrafi mesafenin esas rolü oynar gözüktüğünü tereddütsüz ifade etmektedir (23).

Coğrafi mesafenin ticari münasebetler üzerindeki olumsuz tesirleri, bir de Türkiye'nin A.E.T. una doğru ihraç ettiği ürünlerin mahiyeti yüzünden ağırlaşmaktadır. Zira, ülkenin sattığı mallar, ithal ettiği mallardan daha çok hacımlıdır. Bilhassa coğrafi olarak daha iyi bir pozisyona sahip rakipler karşısında, taze ürünler, taze meyvalar, bozulabilir ürünler için nakliye masrafı, güç olarak telâfi edilebilir bir yük teşkil etmektedir.

(20) A. Marchal: Op. cit. s. 68

(21) H. Guilton: L'Europe et la théorie éc. Rev. D'éc. Pol. 1968

(22) B. Balassa: The theory of economic integration, London 1969 s. 42

(23) A. Marchal: op. cit. s. 69

Herşey aynı kalmak şartıyla, bir pazarın dışa açılması coğrafi olarak, hudutlarını, nakliye masrafı ile sınırlamaktadır. Yoksa keyfi geçiş resmiyle değil, coğrafi genişlik devamlı bir rekabetçi baskıyı garantiler (24). Türkiye kendisini A.E.T. undan ayıran uzun mesafe yüzünden, altıların pazarları, Türk milli pazarının dışa açılışına karşı belli derecelerde himaye edilmişlerdir. O halde sadece tarifelerle değil coğrafi olarak da himayede bulunan Avrupa pazarına girmeyi geniş suratte sağlamak için, Türk milli pazarına daha tesirli bir organizasyon lüzumudur.

Mesafenin güçlüklerine karşı mücadele edilmek istenirse, bir yandan nakliye masraflarını azaltmak için ve diğer yandan da süratini yükseltmek için, mühim yatırımların yapılması gerekir. Bu şartlarda bilhassa taze meyva olmak üzere bazı ürünlerin ihracatı istikbalde ehemmiyetli nisbette artabilir.

Bundan başka, harici pazar üzerine yayılan tüketici ile direk münasebet kurmayı ve sondajlarda bulunmayı coğrafi mesafenin uzunluğu güçleştirmektedir. Müşterinin özelliklerinin tayini, ihracatçı müteşebbisin kolayca yapacağı bir iş değildir. Diğer yandan ihracatçı ile yabancı tüketici arasında sadece mesafe unsuruna bağlı olmayan ekonomik, sosyolojik farklılıklardan ve kamu otoritesinin müdahalesinden gelen bir sürü engelde vardır (25).

Genel olarak Türk işadamlarının Avrupalı rakiplerinden daha az Avrupa pazarını tanıdıkları ve Avrupalı tüketicinin arzularına göre istihallerini adapte etmekte daha çok güçlükle karşılaştıkları bir gerçektir. Böylece bu son halde Türk işadamlarının istihallerini yabancı tüketime iyi adapte edebilmeleri hususunda güç engellerle karşılaştıkları ve böylece milletleri kendi üzerlerine kapanmak «se rep-lier su elles-mêmes» manasına gelen ve kendi kendilerine yeterli politikasına zorlayan flüktüasyonları bertaraf edecek konjonktür ayarlamasında güçlükle karşılaştıkları malumdur.

Beliren şudur ki Avrupa pazarına girecek müteşebbis pazar araştırması yapmak mecburiyetinde bulunmaktadır. Bu gaye için Türk ihracatçısı vadedici perspektiflere sahip belli başlı pazarlar üzerinde dikkatini teksif etmesine yardım edecek, enformasyon elemanlarını bir araya getirmelidir. Bu nokta üzerinde ilâve etmek gerekecektir

(24) S. Wickham: *L'Espece industriel Européenne*, Paris 1969 s. 57

(25) A. L. Dangeard: *Technique de l'Exportation*, PUF 1963 s. 19

ki haricdeki tetkikde, dahili pazarın tetkikindeki açıklık ve berraklığın sağlanması zordur. Hayati ehemmiyeti haiz olan yüksek ihracat seviyesi, harici pazardaki arz ve talep gelişimi temayülleri üzerinde derin araştırmalar yapmak ihtiyacını şüphesiz Türkiye zorunlu hissetmektedir.

Avrupa pazarlarının fiat ve şartları üzerindeki enformasyon ve pazar araştırmalarının, Türk ihracatçıların elinde olmayışı ortaklığın hazırlık safhasında Türkiye'nin A.E.T. ile yaptığı ihracatın nisbeten zayıf olmasını izah eden sebeplerden biri olduğu aşikârdır.

Yukarda belirtilen sebeplerin yanında, kalitenin muntazam olmaması, ürünlerin kifayetli şekilde normlara ayrılmaması, dışa satışlar lehine toplu bir politikanın yokluğu, ekonomik rijidite yüzünden dünya pazarının gereklerine adapte olamamakta nedenler arasında sayılabilir. Olaylar zoruyla birkaç geleneksel ürün üzerinde ihtisaslaşma yerine, Türk ekonomisi, imkânları nisbetinde riskleri azaltmak, ihracattaki temel zayıflığa karşı pazarlık gücünü yükseltmek için, ihracatını çeşitli mallara dağıtmalıdır. Böylece ekonomiye bir esneklik verilmiş olacaktır.

Mesafe güçlüğü, ihrac sektörünün organizasyonundaki kifayetsizlik ile pazarın iyi işlememesi inkâr kabul etmez bir gerçek teşkil etmektedir. Bu ise, neticede söz konusu ekonomiler arasında mübadele hacminin düşük seviyede kalmasına sebep olmaktadır. Fakat, bu bazan ırk, kültür ve din farklılığından gelen zorluklara eklenen bir gerçek sayılabilir.

b. — Ortaklık «association» şartları

Keza ortaklık şartları hazırlık döneminde elde olunan ticari neticelerin zayıflığını ve bilhassa ihracatın beklenen seviyede olmasını izah eden amillerden biridir. Kanımızca ortaklık mekanizmasının şartlarındaki bu husus iki sebebe bağlanabilir.

aa. — Kontenjanların tesbiti

Talep yönünden dinamik bir karakter taşıyan fındığın kontenjanı düşük seviyede, buna mukabil talebi nisbeten istikrar arzeden diğer ürünlerin kontenjanı daha toleranslı şekilde tesbit edildiğinden, kontenjanların tesbiti bu ürünlerin A.E.T. undaki sürümü üzerinde

A.E.T. İle Olan İlişkilerimiz

açık şekilde tesirde bulunmaktadır. Hatta tütün, kuru üzüm, kuru incir gibi üç ürünün kontenjanlarının artma oranı fındığınkinden daha yüksekti.

Zaten A.E.T. undaki fındık ihracatı çok açık ve ehemmiyetli bir artış gösterdi, hatta 1968 ve 1969'da kontenjan dışı fındık ihracatı tercihli kontenjan miktarını aştı (26). Aynı gelişim, sonraki yıllarda da kendisini gösterdi. Bu durumda talebi yüksek bir ürüne karşı tesbit olunacak daha yüksek bir kontenjanın, fındık ihracatını daha fazla arttıracığı düşünülebilir.

Kendisine yeni ihrac kolaylığı sağlanan ürünlere gelince, bunlar Türkiye'nin A.E.T.'una yaptığı toplam ihracatın ancak % 5 ini bulmaktadırlar. Üstelik yeni ürünlerin müşterek pazar üzerinde sürümünü teşvik edecek tedbirler Ortaklık Konseyince Ankara anlaşmasının yürürlüğe girmesinin üçüncü yılının sonundan itibaren alınmıştı.

bb. — Milli Kontenjanların Globalizasyonu

Ortaklık anlaşmasının yürürlüğe girmesinden 1 Ocak 1968 tarihine kadar tercihli tarifeden istifade eden kontenjanlar milli, yani, ortaklardan herbiri için ayrı ayrı tesbit edilmişti. Belirtilen tarihten sonra bu milli kontenjanlar globalize edildi, yani milli kontenjanlardan daha iyi bir sürüm kolaylığı sağlandı. Bu husus birinci yıl olmasına rağmen, tesirini dahi 1968 yılında gösterdi. Öyleki tütün, kuru incir ve kuru üzüm kontenjanlarının komple kullanılmasına doğru bir gelişim kaydedildi.

Kontenjanların milli olacağı yerde global olarak tesbit edilebilmesi halinde ilk üç yılda elde olunan sonuçların, daha memnuniyet verici olacağı söylenebilir. Fakat milli tarifinin müşterek dış gümrük tarifesi (T.E.C.) haline gelmesine kadar, kontenjanlarının global olarak tesbiti muhakkak çok güçlü.

II. Mali yardımın gerçekleşmesi

Ankara anlaşmasının yürürlüğe girmesini takip eden beş yıl içinde kullanılmak üzere, anlaşmaya ek mali protokol Türkiye'ye 175 mil-

(26) 5. éme rapport annuel d'activité du Conseil d'association p. 40
— 1968 de fındık ihracatı 18.700 ton ve 23.013 tonda kon. dışı
— 1969 da fındık ihracatı 18.700 ton ve 39.495 tonda kon. dışı.

yon dolarlık bir kredinin verilmesini öngörmekteydi. Mali protokol tarafından öngörülen krediler, anlaşmanın hedefleri arasında bulunan ve Türk kalkınma plânı çerçevesinde yer alan yatırım projelerinin finansmanına tahsis olunabilecekti (27).

Burada bilinmesi gereken husus, anlaşmanın hedeflerinin gerçekleşmesi Türk kalkınma plânı çerçevesinde bulunan her hangi bir proje ile bağdaşıp bağdaşmayacağıdır. M. REYNAUD'a göre Türkiye'nin durumunda minimum alt yapı yatırımlarının diğer yatırımlara göre öncelikleri vardır. Keza Türkiye'nin doğu bölgesinde minimum alt-yapı yatırımları henüz gerçekleşmemiştir, denilebilir. Bu sebepten ötürü ülkenin A.E.T. karşısındaki ekonomik rekabet potansiyeli söz konusu olduğunda ülke bir zayıflık arz etmektedir. O halde yatırım projelerinin seçiminde daha sonra üzerlerine kısa vadeli prodüktif yatırımların yapılacağı, ülkenin minimum altyapısına katkıda bulunacak yatırım projelerine karşı çıkmak saçmalık olacaktır. Zaten, Türkiye motör rolünü oynıyac kayatırımlara tamamlayıcılık tesiri ile münasebetine dayanarak öncelik vermek zorundadır. Tamamlayıcılık tesiri ile münasebeti göz önünde tutularak yapılacak motör veya tahrik edici yatırımlar, en fazla dışsal ekonomi sağliyakarak güçlü kalkınma kutuplarını (pôles de développement) teşkil ederler (28).

Ankara anlaşmasına ek mali protokolün tesbit ettiği 175 milyon dolarlık mali yardım Avrupa Yatırım Bankası vasıtasıyla verilecektir. A.Y.B. bu işlemde kendi adına fakat üye devletler tarafından kendisine verilen bir selâhiyetin kullanılması ile bu devletlere hesabına davranmış olacaktı. 5 Kasım 1963 tarihinde üye devletlerin hükümet temsilcileriyle toplanan A.E.T. konseyi, bu selâhiyeti Bankaya vermişti.

Aynı zamanda Konsey, ortaklık anlaşmasının yürürlüğe girmesinden hemen sonra Türkiye'ye yardımın yapılması için hazırlık tedbirlerinin alınmasını Bankadan istemişti.

---

(27) Protocol financier article 1.: Des demandes de financement pour des projets d'investissement contribuant à l'accroissement de la productivité de l'économie turque, favorisant la réalisation des buts de l'accord et s'inscrivant dans le cadre du plan de développement turc, peuvent être présentés par l'Etat et les entreprises turques à la Banque Européenne d'Investissement qui les informe de la suite donnée à leurs demandes.

(28) E. Gannagé: l'Economie du développement, PUF 1962 s. 69

Ödünç verilme işleminde bazı genel kaideler tesbit olunmuştu. Önce, yardım tutarı, 35 er milyon dolarlık beşer yıllık taksitlere kaba olarak bölündü. Bir yıl içinde angajmanı yapılmayan meblağlar müteakip yıla aktarılacaktı.

Diğer yandan bir başka taksimde sanayi projeleriyle altyapı projeleri arasında yapıldı. Sanayi projelerinin tutarı yıllık yardımın enaz % 35 ine ulaşacaktı. Mamafih bu bölüşüm ihtiyaca göre ve ortaklık anlaşmasının tedrici gerçekleşmesi dikkate alınarak değiştirilebilecekti.

Projelerin seçiminde dikkate alınacak önceliğe gelince, Türkiye ekonomik kalkınma plânının hedeflerini dikkate alacaktı. Bu hedeflere göre öncelik şartları aşağıdaki şekilde belirlemektedir. (29):

- Kamu sektörü, uzun vadeli yatırım projeleri ve gerçekleşmesi özel teşebbüsün kapasitesi ve imkânlarını aşan projeler.
- Donatım ve ihracat mallarının istihsalı ile ilgili projeler.
- Bölgesel kalkınmada dengeyi sağlamaya yardım eden projeler.

Mali protokolün tatbikatının 5. yılında 175 milyon dolarlık angajman tamamlandı. Bu meblâğın dağılımına gelince 105,9 milyon dolar altyapı projeleri için ve 69,1 milyon dolar tutarında sanayi projeleri için ayrıldı (30).

1. — Altyapı yatırımları

Altyapı projeleri ile ilgili yardımlar aşağıdaki belirtilen şartla yapıldı:

- Yıllık faiz % 3
- Vade 20-30 yıl arası
- Vadeyi aşabilme müddeti 5 ilâ 7 yıl

Avrupa Yatırım Bankası, bu ödünçleri kamu tesis ve hizmetleri, mahalli idareler (Collectivité locale) ve devlet gibi istifade edecek organlara yapar. Tutarı 105,9 milyon dolara yükselen mali protokolün tatbikati, çerçevesinde finanse edilen, altyapı projeleri, toplam ola

(29) Premier Rapport annuel d'activité du Conseil d'association p. 20

(30) Gerçekten kullanılan kredilere gelince 1969 yılı sonunda 94,32 m. dolara 1970 sonunda ise 105,71 m. dolara ulaşan bu meblâğın 1972 sonunda ise 160,48 milyon dolara ulaştığını belirtmek gerekir.

rak 7 tanedir. Bu tutar toplam meblâğın % 60'ını oluşturmaktadır. Herbirinin üzerinde kısa malûmat vererek bu projelerin ehemmiyeti ve özellikleri belirtilebilir.

1. — Kovada II hidroelektrik projesi: Güney Anadolu'da Antalya yakınında Kovada gölü üzerinde bir hidroelektrik santralı kurmakla ilgilidir. Bu projenin kredisi 10,6 milyon dolara yükselmektedir ve banka buna 5 milyon ile iştirak etmektedir.

2 — Keban hidroelektrik projesi: Fırat üzerinde 30,5 milyar m³ lük ve 620.000 k.w. lık bir hidroelektrik santralı olarak kurulacak bu projenin nihai kapasitesi 1.240.000 k.w. dır. Bu baraj projesinin kıymeti 327 milyon dolara yükselmektedir ve banka buna 30 milyonla iştirak etmektedir.

3. — Gediz sulama projesi: Gediz vadisinin kıymetlendirilmesi ile ilgil bir projedir. Sulama tesisi projesinin kıymeti 30 milyon dolara yükselmektedir ve banka buna 15 milyon dolarla iştirak etmektedir.

4. — Gökçekaya projesi: Sakarya nehri üzerinde Gökçekaya kasabası yakınında 3000 k.w. lık bir hidroelektrik barajı kurulması ile ilgilidir. Projenin değeri 64,8 milyon dolara yükselmektedir ve Banka buna 28,6 milyon dolarla iştirak etmektedir.

5. — Dizel elektrik lokomotifleri satın alarak ve kısmen ithal ve kısmende imâl edilen parçalarla montaja dayanarak demiryollarının kısmen dizelleştirilmesini öngören proje. Banka bu projeye 11 milyon dolarlık bir yardımı kararlaştırdı.

6. — Elektrik nakil hattı inşasını gerektiren Gökçekaya - İzmir inşaat projesine de banka 7,6 milyon dolarlık iştirak etti.

7. — İstanbul boğaz köprüsü, Haliç köprüsü inşaatı ve bunların çevre yolları projeleri için banka 20 milyon dolarlık bir iştirakda bulunmayı kabul etti. Projelerin bedeli ise 186 milyon dolara ulaşmaktadır.

Altyapı yatırımları gelecekte ekonomik kalkınmayı tayin eden faktörlerden biri olarak ucuz fiatla enerji kaynakları temin ederek memleketin sanayileşmesine katkıda bulunacağı şüphesizdir. O halde diğer faktörlerle birlikte ülkenin sanayileşmesi açık olarak altyapı yatırımlarına bağlıdır. Muhakkak elektrik enerjisi ve nakliyat projeleri gelecekte sanayileşmeyi kolaylaştıracaktır.

Ancak, mali protokolün tatbikatında altyapı projelerine tahsis olu-

A.E.T. İle Olan İlişkilerimiz

nan meblâğların ehemmiyeti dikkate alınırca, A.E.T.'nin yardımının Türk ekonomisinin halihazır rekabet kapasitesini arttırmıyacağı neticesine varılabilir. Mali yardım esasen altyapı yatırımlarına yönelmiş olduğundan daha ziyade istikbalde ülkenin sanayileşmesine katkıda bulunacaktır. Zaten bu yardımın tutarıyla mütenasip olacak ehemmiyetle peşin tesirlerin beklenilemeyeceğide açıklı.

2. — Sanayi Projeleri

Normal rantabiliteli projelerin finansmanına tahsis olunan ödünçlere gelince, bir başka ödeme sistemi tesbit olunmuştu. Bu projelerin finansmanı aşağıdaki şartlarla banka ve Türkiye arasında akdolan finansman anlaşmasına konu oldu. Projelerin özelliklerine göre:

- Faiz haddi % 4,5
- Vade 30 yıla kadar uzanabilecek
- Vadeyi aşma süresi 7 yıla kadar varabilecek.

Diğer yandan, Banka gerek direkt olarak ve gerekse yatırım müesseseleri vasıtasıyla, bu fonları gerekli firmalara ödünç verecekti. Bu tekrar ödünç verme işleminin şartları, keza projelerin ekonomik özelliklerine göre tayin olunmuştu.

Fakat, bu şartlar bankanın Türkiye'ye tanıdığı şartlardan farklı olabilecekti. Bilhassa bu ödünçlerin vade ve vadeyi geciktirme süreleri Banka ödünçlerinininkinden daha kısa olacaktı. Vade şartlarının bu şekilde farklılaştırılmasıyla elde olunan kaynaklar Bankanın kabul etmesi şartıyla diğer projelerin finansmanında kullanılabilirdi.

Zaten sanayi projelerinin finansmanına tahsis olunan ödünçlerin özel şartlarını tayin maksadı ile banka ile Türkiye arasında 8 Aralık 1964 de genel bir anlaşma yapıldı.

69,1 milyon doları buldu. O halde, mali protokolla verilen yardımın

1969 yılı sonuna kadar, sanayi projelerine tahsis olunan meblâğ % 40 ı bu projelere tahsis olundu. Bu protokolün tatbikatı çerçevesinde Banka yardımlarıyla finanse olunan sanayi projeleri üç kısma ayrılabilir:

- Yapım projeleri
- Mevcut firmaları büyütme projeleri
- Büyütme ve modernleştirme projeleri.

Dr. Cafer UNAY

Türk sanayisi lehine açılan kredilere, Bankanın katkısı zayıf olmakla beraber sanayimizin, yapı değişikliği gayretlerine katkıda bulunmuştur. Bu şekilde Banka:

— Geleneksel strüktürlerin modernleşmesine (tekstil, çimento metalurji, ambalaj)

— Yeni sanayi kollarının doğmasına (sentetik tekstil, naylon) yardımda bulunmuş oluyordu. Bu projelerin bir çoğu ithalâtın yerine geçen istihalleri ile Türkiye'nin dış ödemeler dengesi üzerine faydalı tesirlerde bulundular. Bir kurşun kalem fabrikası, bir sentetik dokuma fabrikası, bir kaliteli karton fabrikası bunun misallerini teşkil etmektedir.

Keza, küçük ve orta boylu özel sanayinin ihtiyacı için Banka 3 milyon dolarlık bir ödünçte bulundu. Bu yardımdan istifade edenler kibrit, kimyevi ürünler, antibiotik, konserve, küçük mekanik sanayi, aliminyum, elektronik maddeler gibi sektörlerden oluşmaktadır.

Tablo VII. Avrupa Yatırım Bankasının mali protokolün tatbikatı süresince Türkiye'ye yardımı (1965-1969)
Sektörler itibariyle dağılım (%) (x)

Sektörler	Tutar	Sektör payı %
Zırai amenajman	15,—	8,57
Enerji	59,90	34,23
Nakliye	31,—	17,71
SANAYİ	69,10	39,49
— Mekanik	2,63	
— Çimento	5,45	
— Cam ve seramik	2,12	
— Kâğıt ve karton	26,39	
— Kimya sanayi	14,89	
— Sentetik dokuma	9,20	
— Tekstil	1,31	
— Diğerleri	7,11	
T o p l a m	100	100,—

(x) 5 eme rapport annuel d'activité du Conseil d'association p. 42

SONUÇ :

12 Eylül 1964 tarihinde imzalanan Ankara anlaşması 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girdi. Anlaşmanın öngördüğü hazırlık safhası sona ermiş ve hatta 1971 yılı ortaklığın geçiş dönemine intikali için beklediği bir ara yıl olarak gözükmiştir. Zaten ortaklığın geçiş dönemi koşullarını düzenleyen katma protokolün bazı ticari hükümlerinin önceden yürürlüğe koyan geçici anlaşma 27.1.1971 tarihinde imzalanmış ve 1 Eylül 1971 de yürürlüğe girmiştir.

23 Kasım 1970 de imzalanan geçiş dönemi şartlarını belirten katma protokol ve ikinci mali protokol ise onaylama işlemini müteakip 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Biz bu yazımızda bu anlaşmaların tatbikat ve sonuçlarına değinmeden 1972 yılı sonuna kadar elde olunan sonuçlar üzerinde durduk.

Anlaşmanın tatbikatı sırasında elde olunan ticari sonuçlar bilhassa ithalâtın ihracattan fazla artması şeklinde kendisini belirtmiştir. Bu husus da bizi fazla şaşırtmamalıdır; zira, Ankara anlaşması «sadece Türkiye'ye faydalı olmayıp, keza o A.E.T.'nin menfaatlerinde cevap vermektedir» (31).

Mali yardım ise gerçekleşmiş ve yeni yardımı tesbit eden ikinci mali protokol tatbikata konmuştur. A.E.T.'unda çalışan işçilerin durumuna gelince, bu husus anlaşmanın hudutlarını aşmakta ve ikili anlaşmaların çerçevesinde kalmaktadır.

Türkiye'nin hiçbir mecburiyet yüklenmediği hazırlık döneminde A.E.T.'nin mali yardımlarında faydalanarak elde ettiği belirtilen neticeler, gümrük birliği kurmayı hedef alan geçiş dönemi üzerinde belli ölçüler içerisinde, ışık tutacağı düşünülebilir.

---

(31) Walter Hallstein: Ankara anlaşmasının imza töreninde yaptığı konuşmadan. Annales de la faculté de droit d'Istanbul. no. 20 1964.